

ЛІСОВІ МЕДОНОСИ УКРАЇНСЬКОГО РОЗТОЧЧЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ

Наведено характеристику лісових медоносів за складом, життєвими формами, місцем зростання, періодом цвітіння на території Українського Розточчя. Дано оцінку лісовим насадженням з метою перспективного розвитку бджільництва в даному регіоні.

A.Ya. Andrusiv – USUFWT; H.V. Stryametz – Natural reserve " Roztotchya "

Forest honey plants of Ukrainian Roztotchya and perspectives of their usage

In the article the description of forest honey plants in Ukrainian Roztotchya are represented (on composition, biotic forms, growing place, period of blossom). Forest stands are estimated for perspective of beekeeping development in this region.

Ведення лісового господарства шляхом комплексного використання багатств лісу – важливе завдання сьогодення. Недеревна продукція лісу – плоди, ягоди, гриби, лікарські, харчові і технічні рослини, деревні соки, живиця, продукти лісового бджільництва (мед, віск, прополіс, квітковий пилок, маточне молочко) дає можливість отримати з 1 га лісу додатковий прибуток, що перевищує у 2,8 рази вартість деревини [3]. Зазначимо, що собівартість дикорослої рослинної сировини набагато нижча від культурної, а якість вища. Особливо цінними є продукти лісового бджільництва: липовий мед, пилок і пергу деревних рослин, бджолиний клей, маточне молочко, які дедалі ширше застосовують у медицині, фармакологічній, легкій та харчовій промисловості. Знання еколого-біологічних особливостей лісових медоносів допоможе пасічникам планувати роботи, пов'язані з розведенням та утриманням бджіл, створити необхідні умови для швидкого нарощування їх медозбору, що підвищує рентабельність пасіки.

Мета роботи – визначити найбільш продуктивні медоноси лісових фітоценозів Розточчя, які за термінами цвітіння і величиною взятка впливають на вихід товарної продукції та оцінити перспективи розвитку бджільництва на даній території.

Об'єкт дослідження – лісові медоноси, вивчалися за складом, життєвими формами, місцем зростання, періодом цвітіння на території Українського Розточчя. За географічним районуванням Розточчя – крайній відріг Подільської височини лісостепової зони. Це частина Головного Європейського вододілу, що бере початок в околицях м. Львова і простягається вузьким горбистим пасмом (15-20 км завширшки) на 60 км у північно-західному напрямку до кордону з Польщею і на її терені до м. Красіка. Особливості рельєфу, мозаїчність ґрунтового вкриття, своєрідний мікроклімат зумовили формування унікальної лісової та болотної рослинності. Положення Розточчя на стику трьох флористичних областей – Карпат, Поділля і Поділля – зумовило високу насиченість його різними за походженням та віком видами рослин. Тут переважаються ареали більшості основних євразійських видів дерев та чагарників. Природні ліси складаються з рідкісних угруповань, в яких поруч зростають сосна звичайна, смерека, ялиця біла, дуб черешчатий і скельний, бук лісовий, липа серцелиста і широколиста, клен гостролистий і явір та ін. На українській частині Розточчя зростає 1342 види судинних рослин, 228 з яких потребують охорони чи контролю за станом популяцій [4, 5], тому вивчення ме-

доносів, розвиток бджільництва на даній території матиме як практичну так і наукову цінність.

Лісові медоноси – це велика група рослин, з яких бджоли збирають нектар, пилок. У флорі України близько 200 видів медоносних рослин мають практичне значення для бджільництва, з них близько 150 зростає на Розточчі, а понад 100 приурочені до лісових угруповань.

Табл. 1. Систематичний склад нектаропродуктивних видів заповідника "Розточчя"

Родина	Кількість родів	Кількість видів
Вербові Salicaceae	2	8
Ліщинові Corylaceae	1	1
Березові Betulaceae	2	4
Букові Fagaceae	2	2
В'язові Ulmaceae	2	2
Коноплеві Cannabinaceae	1	1
Гречкові Polygonaceae	1	2
Гвоздикові Caryophyllaceae	1	1
Жовтецеві Ranunculaceae	3	3
Руткові Fumariaceae	1	2
Капустяні Brassicaceae	1	1
Говстолисті Crassulaceae	1	1
Розові Rosaceae	12	13
Бобові Fabaceae	2	2
Квасеницеві Oxalidaceae	1	1
Кленові Aceraceae	1	2
Жостерові Rhamnaceae	1	1
Липові Tiliaceae	1	2
Звіробійні Hypericaceae	1	2
Фіалкові Violaceae	1	3
Гимелейові Thymeleaceae	1	1
Плакунові Lythraceae	1	1
Онагрові Onagraceae	2	2
Зонтичні Apiaceae	2	2
Вересові Ericaceae	2	2
Брусничні Vacciniaceae	2	3
Первоцвітні Primulaceae	1	2
Гирличеві Gentianaceae	1	1
Шоретколисті Boraginaceae	2	4
Губоцвітні Labiaceae	7	7
Ранникові Scrophulariaceae	1	3
Подорожникові Plantaginaceae	2	2
Маренові Rubiaceae	1	1
Жимолостеві Caprifoliaceae	2	4
Валеріанові Valerianaceae	1	1
Айстрові Asteraceae	9	9
Лілійні Liliaceae	1	1

За життєвими формами лісові медоноси поділяють на деревні, чагарникові, напів-чагарникові, трав'яністі. Найбільш поширеними в районі Розточчя трав'янистими медоносами є: хаменерій вузьколистий (іван-чай); ластовень лікарський; медунка темна; герань криваво-червона; лучна, лісова; вероніка лікарська, дібровна; фіалка собача, запашна; підбіл звичайний; кульбаба лікарська. Серед чагарників і чагарничків найбільшою продуктивністю відзначаються верес звичайний, малина лісова, ожина несійська, сиза, шоретка, чорниця, брусниця, крушина лам-

ка, верба козяча, вушката, ламка, терен звичайний, глід одноматочковий, український. Найпродуктивнішими на Розточчі деревами-медоносами є липа серцелиста і широколиста, клен-явір, клен-гостролистий, лісова яблуня, черемха звичайна.

Табл. 2. Календар цвітіння трав'янистих та деревно-чагарникових медоносів заповідника "Розточчя"

Вид	Початок цвітіння			Масове цвітіння			Кінець цвітіння		
	раннє	пізнє	середнє	раннє	пізнє	середнє	раннє	пізнє	середнє
Анемона дібровна	10.03	8.04	2.04	31.03	28.04	18.02	6.05	2.06	19.05
Печіночниця	11.02	17.04	16.3	13.03	22.04	29.3	17.04	30.04	22.04
Веснівка дволиста	25.04	12.05	3.05	11.05	1.07	20.05	4.06	27.06	17.06
Купина багатоквіткова	5.05	16.05	11.05	17.05	10.06	22.05	30.15	1.07	16.06
Деревій майже звичайний	19.06	15.07	3.07	10.06	27.08	29.07	20.08	24.10	30.09
Звіробій звичайний	12.06	22.06	14.06	7.07	23.07	12.07	9.08	26.08	18.08
Черемха звичайна	9.04	10.05	25.04	16.04	15.05	2.05	23.04	25.05	12.05
Малина звичайна	22.05	25.06	31.05	26.05	17.06	3.06	2.06	29.06	17.06
Калина звичайна	7.04	29.05	13.05	13.04	28.05	15.05	24.05	2.06	26.05
Бузина червона	13.05	22.06	22.05	25.05	12.07	19.06	29.04	6.06	17.05
Бузина чорна	28.05	5.06	14.05	7.05	27.06	29.05	2.05	2.07	10.06
Ожина шорстка	3.06	14.07	20.06	9.06	7.10	15.07	23.09	25.10	8.10
Ожина ведмежина	8.05	25.06	5.06	15.05	12.07	19.06	20.05	20.10	30.08
Ожина сиза	2.06	18.06	10.06	8.06	30.06	24.06	27.07	24.09	27.08
Чорниця звичайна	1.05	12.06	8.05	5.05	10.06	14.05	11.05	17.06	20.05
Первоцвіт весняний	7.02	26.04	21.03	24.02	4.05	23.04	20.03	19.05	4.05
Зубниця залозиста	6.03	07.04	19.03	2.04	13.04	6.04	12.04	20.05	30.04
Медушка темна	20.02	17.04	21.03	29.02	28.04	6.04	10.04	14.05	25.04
Кульбаба лікарська	23.04	23.04	22.04	1.05	4.05	3.05	10.05	10.05	9.05
Суниця лісова	30.04	13.05	8.05	15.05	24.05	17.05	5.06	21.07	30.06
Мати-й-мачуха	3.02	19.03	2.03	15.03	25.04	31.03	16.04	28.05	28.04
Хаменерій вузьколистий	11.06	12.06	10.06	20.07	20.07	19.07	22.08	22.08	22.08
Півника весняна	21.02	26.03	16.03	6.03	19.04	28.03	7.04	2.05	20.04
Глід одноматочковий	14.05	23.05	18.05	25.05	28.05	24.05	30.05	30.05	29.05

За складом деревних порід ліси поділяють на хвойні, мішані, листяні. Чисто хвойні ліси, соснові бори – займають приблизно 5 % від загальної площі лісів району [1]. Головними медоносами соснових борів є чорниця, брусниця, верес, крушина ламка. Найбільшою нектаропроодуктивністю відзначаються мішані ліси з незізмкнутим деревним наметом, розвинутим чагарниковим і трав'яним ярусом. В таких лісах зростають липа серцелиста і широколиста, клен гостролистий і явір, горобина звичайна, ожина шорстка, малина лісова, чорниця. Меншу медоносну цінність мають широколистяні ліси, утворені з однієї немедоносної або слабомедоносної породи (бука, дуба). Ліси, в складі яких є значна кількість липи, дають велику кількість нектару за короткий термін, його бджоли не встигають зібрати, тому значна частина пропадає [2]. У Розточчій лісах частка липи рідко перевищує 30 %. Лісові угіддя включають не тільки площу, вкриту деревною рослинністю, а й узлісся, галлявини, зруби та згаріща (які, за статистикою, становлять 1-2 % від загальної площі лісів). Саме такі угіддя мають найбільшу медоносну цінність. В умовах Розточчя на зрубках найчастіше утворюються суцільні зарості іван-чаю,

малини, ожини шорсткої, песійської з домішкою дягелю лікарського, материнки, жабрію ладанного, звіробію звичайного, шлямистого, буквиці лікарської та ін. Всього в досліджуваному регіоні Розточчя зростає близько 100 видів продуктивних лісових медоносів і пилконосів, які належать до 37 родів.

Для визначення медоносних ресурсів регіону і розподілу медозбору за періодами сезону необхідно користуватись багаторічними даними про характер цвітіння медоносних рослин у даній місцевості. За матеріалами "Літопису природи" заповідника "Розточчя" та на основі власних фенологічних спостережень протягом 1987-99 рр. складено календар цвітіння основних медоносів, який включає близько 30 видів. За термінами цвітіння медоносні і пилконосні рослини поділяють на 4 групи: ранньовесняні (підбіл, проліска дволиста, ліщина звичайна, підсніжник звичайний, ряс бульбистий і порожнистий, медушка темна, фіалка дивна, собача, анемона дібровна, різні види верби), весняні (терен звичайний, груша звичайна, яблуня лісова, чорниця, клен гостролистий, явір, черешня), літні (липа серцелиста і широколиста, малина, всі види ожини, іван-чай), осінні (верес).

На основі літературних джерел та власних спостережень, можна стверджувати, що на території Українського Розточчя склалися сприятливі умови для розвитку лісового бджільництва: у складі лісових фітоценозів налічується понад 100 нектаропроодуктивних видів, які за термінами цвітіння забезпечать медозбір протягом вегетаційного періоду. Найбільшу нектаропроодуктивність лісові угіддя мають весною та влітку, восени кормовою базою для бджіл можуть служити тільки соснові бори з вересовим покриттям. Розвиток бджільництва в регіоні матиме позитивне екологічне значення, воно сприятиме, інтенсифікації плодово- та насіннеутворенню, розмноженню, збереженню видового різноманіття ентомофільних видів.

Література

1. Дебришук Ю.М. Продуктивність насаджень в борових типах лісу Розточчя // Науковий вісник: Зб. науково-технічних праць. Вип. 4. – Львів: УкрДЛТУ, 1995. – С. 121-127.
2. Ковалев А.М. и др. Учебник пчеловода. – М.: Колос, 1970. – 432 с
3. Рябчук В.П. Педеревна продукція лісу. – Львів: Світ, 1996. – 312 с.
4. Сорока М.І. Судинні рослини Державного заповідника "Розточчя". - Препринт. – Львів, 1990. – 278 с.
5. Сорока М.І. Рідкісні та зникаючі види рослин Українського Розточчя // Науковий вісник: Збірник науково-технічних праць. Вип. 4. – Львів: УкрДЛТУ, 1995. – С. 77-81.

УДК 581.46:582.623

М.М. Барна, М.І. Шанайда – Тернопільський ДПУ
ім. В. Гнатюка

ТЕРАТОЛОГІЧНІ ЗМІНИ РЕПРОДУКТИВНИХ СТРУКТУР ВИДІВ РОДУ ВЕРБА (*SALIX* L.)

У зв'язку із дослідженням особливостей статевої репродукції видів роду *Salix* досить важливим є вивчення морфології їх генеративних органів. Різноманітні відхилення в будові квіток були виявлені у шести представників даного роду (*S. alba* f. *vitellina pendula*, *S. cinerea*, *S. triandra*, *S. caprea*, *S. aurita*, *S. fragilis* x *S. alba*). Встановлено, що характер аномалій квіток у різних видів верб подібний. Особливу увагу було приділено статистичній обробці морфометричних показників квіток різних сексуальних типів.